

ВОЛОСНИК Ю. П., докт. іст. наук, проф., ХНУ імені В. Н. Каразіна, Харків
ОНАЦЬКИЙ М. Ю., викладач, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Харків

ПРИВАТНОПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА ХАРКОВА: ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В РОКИ НЕПУ

У статті аналізуються виникнення та діяльність підприємницьких товариств у Харкові в роки непу. Проаналізовано правову базу приватних товариств та роль держави в регулюванні діяльності товариств різних типів. Досліджено персональний склад фундаторів товариств повних, на вірі, з обмеженою відповідальністю та акціонерних, роль товариств у економічному житті Харкова, а також процес їх ліквідації в період згорання непу.

Ключові слова: неп, приватні підприємства повні, на вірі, з обмеженою відповідальністю, акціонерні.

Вступ. Сучасний динамічний, але багато в чому суперечливий розвиток приватного підприємництва в Україні робить актуальним вивчення історичного досвіду функціонування різних його організаційно-правових форм. Особливий інтерес у цьому плані представляє доба непу. Критичне переосмислення місця і ролі приватного підприємництва 1920-х років у виході країни з глибокої кризи має допомогти сучасному реформуванню української економіки, подоланню її кризового стану. Не дивлячись на те, що проблема розвитку приватного підприємництва в Україні в роки непу знайшла певне відображення у вітчизняній історіографії, різні її аспекти, такі, як розвиток підприємницьких товариств, його регіональна специфіка, зокрема у Харкові, тогочасній столиці УСРР, отримав фрагментарне в цілому висвітлення [1; 8; 9; 11].

Тому **метою цієї статті** є аналіз процесу виникнення і функціонування приватнопідприємницьких товариств різних організаційно-правових форм у Харкові в період непу.

Хронологічні межі статті – початок 1920-х – 1930 років, тобто від початку легалізації підприємницьких товариств в роки непу до часу їх ліквідації.

Джерельну базу статті складають законодавчі акти, періодична преса та переважно неопубліковані документи архівних фондів Харківського обласного державного архіву, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Державного архіву Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. За добу воєнного комунізму радянською державою була здійснена спроба ліквідувати інститут приватного підприємництва. В першу чергу нищівного удару зазнали найбільш розвинуті і цивілізовані форми приватного підприємництва, зокрема акціонерно-пайові товариства.

Тому відразу після переходу до непу процес відродження підприємництва починається з архаїчних його форм і лише поступово відбулося відродження більш високих і цивілізованих форм його функціонування.

Розвиток приватного підприємництва відбувався в 1920-ті роки у різних організаційно-правових формах. Поряд з індивідуальним підприємством, при якому

підприємство знаходиться в особистій власності підприємця, розвиток отримали колективні форми підприємства (тобто такі, коли капітал підприємства належить кільком або навіть великій групі осіб). Однією з найпоширеніших форм об'єднання капіталів осіб були прості товариства.

Об'єднання декількох осіб у товариство для спільного володіння торговим або промисловим підприємством (відоме ще з давніх часів) відбувалося в роки непу, по-перше, з метою поєднання особистих зусиль, знань і досвіду учасників, бажаючих (враховуючи «класову» специфіку радянського режиму), по можливості, уникати вживання найманої праці. По-друге, внаслідок необхідності залучення додаткових капіталів, оскільки часто власні кошти підприємця були досить скромними. По-третє, в наслідок прагнення учасників товариського підприємства більш-менш рівномірно розділити між декількома особами ризику, пов'язані з функціонуванням підприємства, при чому ризику не лише матеріального характеру, але й особистого (враховуючи правову незахищеність особи підприємця). [1, с. 1–2].

Законодавство УССР періоду 1920-х років приділяло досить велику увагу розвитку підприємства у формі асоційованих підприємств з повною, обмеженою та змішаною відповідальністю. З 435 статей Цивільного кодексу УСРР 92 статті були присвячені питанням правового регулювання діяльності товариств різних типів (з них 44 статті присвячені акціонерним товариствам) [3, с.63–89].

Чинне законодавство радянської України часів непу узаконило існування таких колективних форм підприємництва, як товариства: прості, повні, на вірі, з обмеженою відповідальністю та акціонерні.

Відмінність між вказаними типами товариств полягала, по-перше, в різному ступені асоціювання капіталу, а по-друге, в різній мірі правової та майнової відповідальності учасників того або іншого типу товариств. Так, згідно норм Цивільного кодексу УСРР, всі учасники товариства з обмеженою відповідальністю несли додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства не лише внесеними у товариство вкладками, але й особистим майном у кратному (зазвичай 3 – 5 кратному) відношенні до суми свого внеску.

В товаристві на вірі (командитному товаристві) закон розрізняв дві категорії учасників: 1) необмежено відповідальні (або повні) товариші, що відповідали перед кредиторами всім своїм майном; 2) товариші, вся відповідальність яких обмежувалась тільки їх внесками (вкладники) [3, с. 72–74]. Учасники повного товариства відповідали за всіма зобов'язаннями, що виникли в процесі його функціонування, всім своїм майном (як солідарні боржники), незалежно від частини його внесення в капітал товариства [3, с. 67].

Законом встановлювалися порядок заснування товариств, форма їхніх статутів та процедура затвердження останніх, порядок утворення та вимоги щодо мінімального розміру основного капіталу (для акціонерних товариств та з обмеженою відповідальністю). Також регламентувалися питання, пов'язані з утворенням та функціонуванням керівних та розпорядчих органів товариств (загальних зборів акціонерів, правління, ревізійної комісії), засади розподілу отриманого прибутку (дивідендів), процедура ліквідації товариств різних типів [3, с. 63–89].

Внаслідок розвитку товариської форми підприємництва на самому початку 1923 р. в УСРР, за даними Держплану УСРР 9/10 приватної торгівлі знаходилося у руках формально трудових (тобто без застосування найманої праці) торгових товариств (здебільшого простих) і артілей, що склалися часто-густо з 5 – 6 і більше учасників [10, ф. 337. – оп. 1. – спр. 745. – арк. 14.].

Досить великим за масштабами діяльності було повне торгово-промислове товариство братів Лішбергових (Мойсея, Бориса, Герша та Йосипа). Воно поновило свою діяльність 1921 р. у Харкові (було засновано ще у 1914 р.) під фірмою «Металофарба». Товариство проводило операції із закупівлі та збуту металевих виробів, технічного обладнання, торгувало олійними та сухими фарбами. Арену торгової діяльності була не лише Україна, але й інші регіони СРСР. Поряд з торгівлею, фірма братів Лішбергових займалася виробництвом. Для цього у Харкові товариство орендувало дротяно-цвяховий завод. Обіги цієї фірми у другій половині 1920-х рр. перевищували 1 млн. карб. Одних лише податків до державного бюджету «Металофарба» сплачувала в сумі 60 тис. карб на рік [5, ф. р-871. – оп.11. – спр. 1867.– арк. 174, 310, 398, 400].

З 1922 р. у Харкові здійснювало свою роботу у сфері виробництва повне товариство «Баканов С. Ф. і к^о», учасниками якого, окрім С. Ф. Баканова (колишнього власника кондитерської фабрики), були І. М. Магазинник (колишній власник фотомайстерні) і І. А. Раппопорт (колишній кооператор). Товариство орендувало державну кондитерську фабрику із 28 робітниками та виробляло пряники. Щомісячні обіги товариства перевищували 25 тис. карб. Товариство також володіло крамницею, що торгувала різним крамом. [5, ф. 1. – оп. 1. – спр. 1125. – арк. 14]. В середині 1920-х років у Харкові діяло повне товариство Ю. П. Лапін, М. П. Уманец, К. А. Кузьмін, А. С. Деркач і К. А. Бугаєнко «Гамбрінус», що займалося виробництвом та реалізацією пива. Капітал товариства складав – 5 тис. карб. Керував ним Ю. П. Лапін [2, 1926 – 9 січня]. Для насичення споживчого ринку певну роль відіграла діяльність Харківського повного товариства Б. Ф. Брегман та Д. М. Яшпан – Українська панчошна фабрика «Вікторія», що займалася виробництвом та реалізацією дефіцитних у роки непу панчош. Розмір капіталу товариства складав 12 тис. карб. Воно діяло у межах всієї України [2, 1926 – 8 квітня]. Тоді ж функціонувало і Харківське «Повне товариство по розливу та реалізації винних виробів Півдня Росії Аз'яну і К^о Розвак».

Але не всі типи товариств отримали однаковий розвиток. Найбільш поширеними були прості товариства, що не мали права юридичної особи, а їх заснування не вимагало значного часу та зусиль. В той же час Держплан УСРР ще у березні 1923 р. відмічав повну відсутність товариств на вірі, пайових статутних і акціонерних товариств, а також товариств змішаного типу [10, ф. 337. – оп. 1. – спр. 745. – арк. 11]. І хоча у подальшому ситуація (особливо з акціонерними товариствами) дещо змінилася на краще, істотних зрушень все ж не сталося. Так, у роки непу в Харкові діяли два товариства на вірі [2, 1925 – 5 лютого; 5 вересня]. Одне з товариств на вірі виникло у місті на початку лютого 1925 р. під фірмою «Перше Харківське борошномельне товариство на вірі Д. Б. Геккер». Метою товариства

проголошувалося здійснення торгівлі зерновими та мучними продуктами та перемелення борошна на території всієї УСРР. Учасниками товариства були: необмежено відповідальний товариш Д. Б. Геккер та вкладники Л. Г. Любан і П. І. Гуревич, що вносили по одній тисячі карбованців у це товариство. Розпорядником товариства був Д. Б. Геккер. Капітал товариства дорівнював 5 тис. карб., а угода товариства визначалася як безстрокова [2, 1925 – 5 лютого]. Через рік у складі товариства відбулися зміни. Замість вибулих двох вкладників з'явилися нові М. Ф. Беленицький та В. Л. Басерман. Розпорядником залишився Д. Б. Геккер [2, 1926 – 5 лютого].

У цей час у Харкові функціонувало й інше товариство на вірі «Взаємоторгпром», засновниками якого були підприємці І. П. Развалінов, С. П. Грінченко, М. Н. Адамов, Г. Р. Бугайцов та А. Д. Малеев [5, ф. р-203. – оп. 2. – спр. 65. – арк. 4].

Для розвитку вугільної промисловості Донбасу певну роль зіграла діяльність гірничозаводського товариства з обмеженою відповідальністю «Горзапто», що було утворене в Харкові в 1926 р. групою підприємців (з числа колишніх дореволюційних власників шахт, комерсантів і великих лісопромисловців), до складу якої входили М. Шмаєв, Л. Фарберов, Я. Купчик та інші. «Горзапто» експлуатувалися (до січня 1927 р.) 4 гірничих підприємства, товариство займалося відновленням і переобладнанням раніше закладених шахт і проводило нові шахтні розробки. Але внаслідок допущених керівництвом «Горзапто» прорахунків і зловживань, нераціональній організації діяльності (створення зайвих структур, необґрунтованого збільшення кількості штатних робітників за рахунок своїх родичів, надмірно високих ставок для членів правління) товариство зазнало великих збитків і, незважаючи на всі спроби органів влади врятувати підприємство, останнє збанкрутіло, заборгувавши державі майже 0,5 млн. карб., наданих як кредит. На початку 1929 р., згідно з постановою РНК УСРР, дане підприємство було ліквідовано [10, ф. 35. – оп. 3. – спр. 538. – арк. 10, 16, 23, 25; ф.423. – оп.4. – спр. 233. – арк. 16].

Раніше, до вересня 1924 р. у Харкові існувало ще одне змішане товариство з обмеженою відповідальністю «Нова Баварія», що спеціалізувалося на виробництві і збуті пива [5, ф. р-203. – оп. 2. – спр. 74а. – арк. 73].

Не дивлячись на певний їх розвиток за роки непу, як зазначалося у доповіді наркомату торгівлі УСРР (грудень 1928 р.), так і не набули значного поширення товариства повні, на вірі та з обмеженою відповідальністю [10, ф. 423. – оп. 5. – спр. 279. – арк. 44]. Причиною цього була політика радянської держави, що не бажала створювати нормальних (зокрема на законодавчому рівні) умов для цивілізованого розвитку підприємств різних форм власності та не забезпечила реальних переваг товариській формі підприємництва.

Починаючи з середини 1920-х рр. в УСРР певного поширення набуває акціонерне приватне підприємництво. Акціонерні (пайові) товариства, будучи вищим типом асоціювання капіталу, мали можливість залучати і мобілізувати необхідні для господарської діяльності капітали шляхом випуску акцій. У той же час

акціонерна форма власності дозволяла досить раціонально поєднувати індивідуальні і групові інтереси підприємців, забезпечуючи можливість більш ефективного використання раніше розпиленого капіталу. Важливо також підкреслити, що за законом вся майнова відповідальність учасників акціонерного товариства за зобов'язаннями товариства обмежувалась лише вартістю акцій, що їм належали [3, с. 75; 6, 1926. – № 39. – ст. 76].

Подібне обмеження підприємницького ризику, заміна персональної відповідальності за зобов'язаннями товариства відповідальністю юридичної особи (що в радянських умовах виявилось лише фікцією) сприяло створенню приватних акціонерних товариств. Важливу роль відігравала й та обставина, що акціонерним товариствам було дещо легше отримувати державні кредити і податкові пільги (малодоступні для одноосібних приватних власників).

З іншого боку радянська держава, прагнучи поставити під свій контроль стихійну підприємницьку активність, як один із шляхів регулювання підприємництва мала намір використати процес акціонування капіталу. При цьому переслідувалися й фіскальні цілі. Статути акціонерних товариств розглядалися і затверджувалися Українською економічною нарадою (УЕН) і потім реєструвалися в Наркомторзі УСРР. Закон зобов'язував усі акціонерні товариства (незалежно від форми власності) щорічно публікувати у пресі свої баланси і звіти про діяльність та встановлював кримінальну відповідальність за порушення цієї вимоги [6, 1924. – № 31. – ст. 229].

Затвердження комвноторгом при РНК УСРР у листопаді 1923 р. статуту харківського торгово-промислового товариства «Товаро-кредит» започаткувало заснування першого в УСРР пайового торгово-промислового підприємства, в якому брав участь виключно приватний капітал. Його фундаторами виступили приватні підприємці і харківське товариство взаємного кредиту (ТВК). Основний капітал, що становив 100 тис. карб. золотом, був роздроблений на паї «Товаро-кредит» мав проводити переважно комісійні операції, здійснюючи кредитування своїх клієнтів [7].

Цікаво відзначити, що ще в травні 1922 р. статутна комісія НКВС УСРР відмовилася навіть розглядати статут харківського приватного товариства «Комлесторг» лише з тієї причини, «...що цей статут є таким, що впроваджує акціонерні начала в приватні товариства» [5, р-203. – оп. 1. – спр. 681. – арк. 2]. Але після впровадження цивільного кодексу УСРР (лютий 1923 р.) ситуація почала змінюватися на краще.

Фундаторами і керівниками багатьох акціонерних товариств нерідко ставали особи з дореволюційним «стажем» (часто-густо колишні акціонери акціонерних компаній і члени ТВК), що також мали великий досвід роботи та потрібні зв'язки в радянських господарських органах. Так, фундатори харківського акціонерного товариства «Приватно-скот-м'ясо» С. Філіпов, І. Розвалінов (колишній купець другої гільдії), В. Пащенко мали не тільки особистий досвід роботи на ринку м'ясної продукції, але й накопичили також чималий досвід щодо керівництва приватними кредитними і комерційними організаціями [5, ф. р-845. – оп. 3. – спр. 404. – арк. 32.].

Серед засновників «Мосхімлака» були колишні купці першої та другої гільдій С. М. Хазянов, В. М. Тафт та інші.

Спочатку процес виникнення приватних акціонерних товариств відбувався дуже повільними темпами, незначними були їхні капітали. Але справа полягала не тільки у недостатніх капіталах. Справа була, насамперед, в упередженому та навіть підозрілому ставленні представників різних рівнів влади до цієї підприємницької форми об'єднання приватного капіталу. Навіть на початку 1926 р. керівництво ВРНГ УСРР вважало, що самостійні «акціонерні товариства капіталів недопустимі політично!» [10, ф. 539. – оп. 4. – спр. 315. – арк. 12.]. Тому у 1925/26 р. по всій Україні нараховувалося лише 5, у 1926/27 – 4, на 1 травня 1928 р. – 8, на 1 жовтня 1928 р. – 10, а на початку 1929 р. – 41 акціонерне приватне товариство. [10, ф. 582. – оп. 1. – спр. 5068. – арк. 12; ф. 539. – оп. 14. – спр. 274. – арк. 8 зв.; ф. 423. – оп. 4. – спр. 224. – арк. 8 зв.]. Всього ж за 1923 – 1928 роки в УСРР виникли і діяли 50 приватних акціонерних товариств зі 185, що функціонували в СРСР [ф. 5446. – оп. 10. – спр. 939. – арк. 30]. Більшість акціонерних товариств (на 1928 р.) діяла у Харкові – 50%, ще 30% – в Одесі та 20% – у Києві [10, ф. 423. – оп. 4. – спр. 224. – арк. 104].

Деякі з акціонерних товариств Харкова були утворені з повних товариств. Так, у 1924 – 1925рр. функціонувало повне торгово-промислове товариство «Москательстрой», фундаторами якого були підприємці А. Хорожанський, П. В. Телятников, Я. Могилевский, Б. Гурарій, І. Клеймер та інші [10, ф. 423. – оп. 2. – спр. 164. – арк. 172, 179]. Згодом колишні фундатори цього товариства на його фундаменті створили акціонерне товариство «Мосхімлак» (капітал у 50 тис. карб.), що спеціалізувалось на виробництві та реалізації емальованих фарб і лаків. Річний обіг товариства у 1926/27 р. становив 925 тис. карб., а в 1927/28 р. – майже 800 тис. карб. [5, ф. р-1179. – оп. 19. – спр. 52. – арк. 6]. Інше приватне акціонерне товариство – «Текстиль» також було створено на базі «Повного товариства Південно-російської ниткової мануфактури», що діяло в Харкові з 1922 р. по 1927 р. Воно було засновано підприємцями Є. Лейтесом, В. Шувом, Є. Аптом та іншими. Це ж саме підприємство, але вже під маркою акціонерного (з 1927 р.) товариства, продовжило випускати текстильні вироби. Але у грудні 1928 р. товариство здійснило спробу ввезти в Україну контрабандним шляхом обладнання та машини, за що Харківською митницею не лише було конфісковано цей крам, але й накладено на «Текстиль» значний штраф у розмірі 141,2 тисяч карб. Все майно, що належало «Текстилю», зокрема ниткову фабрику, сировину і т.п. митниця продала задля покриття всієї суми штрафу. В наслідок цього акціонерне товариство вже в січні 1929 р. змушено було припинити свою діяльність, а в серпні – було ліквідовано [10, ф. 523. – оп. 4. – спр. 221. – арк. 1, 4, 5 – 8].

Для населення Харкова упродовж 1928/29 р. в умовах загострення продовольчої кризи неабиякого значення набувала діяльність місцевого приватного акціонерного товариства «Фруктоовоч», що за завданням харківського окрвноторгу спромоглося заготовити у РРФСР 60 вагонів картоплі, яку було реалізовано населенню за конвенційною ціною, що була менше ринкової. Свої операції щодо закупівлі

фруктів товариство здійснювало на Правобережній Україні, Росії, Кавказі, а ціни та націнки на його продукцію здебільшого не перевищували кооперативні. [10, ф. 423. – оп. 5. – спр. 185. – арк. 27 зв., 46 – 46 зв.].

Після переходу радянської держави до індустріалізації країни суттєво посилюється регулюючий вплив державних органів, передусім Наркомторгу УСРР, який став всіляко обмежувати обсяг комерційних операцій, ринки збуту і рівень цін на продукцію приватних акціонерних товариств. Так на вимогу Наркомторгу УСРР (1927 р.) до статуту приватного акціонерного товариства «Приватно-скот-м'ясо» був внесений спеціальний пункт, що ринок збуту його продукції обмежується Харковом. Тут повинні були здійснюватися 85% його операцій, а решта – на інших ринках [5, ф. р-845. – оп. 3. – спр. 404. – арк. 30 – 32 зв.; 6, 1927. – № 2. – ст. 11 (Від. 2)].

При затвердженні статуту приватного акціонерного товариства «Топбуд» (1929 р.), за наполяганням харківського окрвноторгу, йому було заборонено торгувати дефіцитними будівельними матеріалами, а окрвноторг дістав право встановлювати обов'язкові для «Топбуду» відпускні ціни на його продукцію [6, 1929. – № 23. ст. 108. (Від. 2), 10, ф. 423. – оп. 5. – спр. 27. – арк. 116]. Подібні обмеження при відсутності рівних умов діяльності підприємств різних форм власності помітно ускладнювали діяльність приватних акціонерних товариств.

В роки непу спостерігалась низка негативних явищ в діяльності приватних акціонерних товариств таких, як ухилення від реєстрації в Наркомторгзі УСРР, хоча починаючи з 1926 р. несвоєчасна реєстрація тягла за собою кримінальну відповідальність [6, 1926. – № 13. – ст. 46. (Від. 2)]. Мало місце розповсюдження акцій у примусовому порядку серед робітників і службовців приватних акціонерних компанії. Далеко не завжди виконувалася вимога податкових органів не приймати до складу акціонерів осіб, що мають податкову заборгованість, що часто-густо мало негативні наслідки для діяльності акціонерних товариств. [5, ф. р-1179. – оп. 18. – спр. 11. – арк. 1, 205].

За обставин наступу на приватний капітал державні органи стали більш насторожено відноситися до створення нових приватних акціонерних товариств, вбачаючи в них конкурентів державних і кооперативних підприємств на тих або інших ринках збуту і сировини. Почастішали відмови у затвердженні їхніх статутів. Так, у травні 1927 р. без жодного пояснення причин ВРНГ УСРР висловилося проти організації у Харкові двох акціонерних приватних товариств «Мосхімфарба» та «Металожерсть», фундаторами яких виступили великі підприємці С. М. Кока, С. М. Бірман, М. М. Бірман, В. М. Тафт і М. С. Горлін [10, ф. 423. – оп. 5. – спр. 21. – арк. 82 – 87]. У грудні 1928 р. Наркомторг УСРР відмовив у реєстрації статуту ще одному харківському акціонерному приватному підприємству – «Прикладшапка», ініціаторами створення якого були місцеві підприємці Б. Л. та М. В. Гуткіни, Х. М. Муравін, З. І. Іцков.

При тому Наркомторг посилався на те, що створення організації такого типу посилює небажану конкуренцію і матиме негативні наслідки для розвитку промислової кооперації та кустарної промисловості [10, ф. 423. – оп. 5. – спр. 212. – арк. 48, 62].

В умовах дії надзвичайних методів управління і згорання ринкових відносин приватні акціонерні компанії упродовж 1928 – 1930 років були змушені припинити свою діяльність. Багато харківських акціонерних товариств залишилися великими податковими боржниками перед державою: «Топбуд» заборгував місцевому окрфінвідділу 149 тис. карб., «Приват-скот-м'ясо» – 100 тис. карб., «Меблі» – 52 тис. карб., «Текстиль» – 23,7 тис. карб. [10, ф. 423. – оп.4. – спр. 222. – арк.5, 6; 5, ф. р-1179. – оп. 18. – спр. 505. – арк. 2; спр. 622. – арк. 15]. Заборгованість, що утворилась всупереч чинному законодавству, примусово стягувалась з акціонерів і керівників товариств.

Восени 1929 р. відбувся судовий процес у справі правління харківського приватного акціонерного товариства «Будівник» [5, ф. р-871. – оп. 11. – спр. 3206. – арк. 84]. Навесні 1930 р. були заарештовані і влітку постали перед судом керівник і декілька великих акціонерів (В. Кацнельсон, Н. Марченко, Л. Дворкін, Г. Смирнов та інші) ліквідованого харківського приватного акціонерного товариства «Фруктоовоч» [5, ф. р-1179. – оп. 18. – спр. 622. – арк. 15]. У березні 1930 р. були заарештовані та засуджені члени правління та багато акціонерів харківського акціонерного товариства «Топбуд» на чолі з його директором М. Красником [5, ф. р-1179. – оп. 18. – спр. 11. – арк. 81, 82 – 82 зв.]. Цей список можна продовжувати.

Висновки. Отже, в роки непу у Харкові, як і в цілому по Україні, відбулося відродження товариської форми підприємництва. Створення приватних товариств (особливо акціонерних) дозволило підприємцям об'єднати власні зусилля та капітали для розвитку господарської діяльності, що мали позитивні наслідки для відбудови економіки країни. Але умови радянської держави не сприяли розвитку даної форми підприємництва, особливо її вищого типу (акціонерної), що помітно гальмувало процес мобілізації коштів підприємців, обмежуючи їх економічні можливості. Внаслідок цього акціонерно-пайовою формою власності був об'єднаний порівняно невеликий прошарок приватних підприємців міста, а становище приватних товариств різних типів в цілому можна охарактеризувати, як нестійке (більшість харківських товариств проіснували півтора – два; значно рідше три і більше років). Приватні товариства були змушені функціонувати під жорстким контролем державних органів, що дріб'язково регламентували (особливо після переходу до політики індустріалізації) всі сторони їх діяльності, упереджено та навіть підозріло ставлячись до їх функціонування, не допускаючи небажаної конкуренції для державних, кооперативних та кустарних підприємств. Як наслідок такого становища – приватні товариства різних типів в роки непу так і не спромоглися розкрити свій значний потенціал та перетворитися на один з важливих чинників соціально – економічного розвитку Харкова.

Список літератури: 1. *Вавин Н. Г.* Товарищество простое, полное и на вере / П. Г. Вавин, А. Э. Вормс. – М.: Право и жизнь, 1924. – 129 с. 2. *Вісті ВУЦВК:* Орган ВУЦВК. – Харків, 1925 – 1926. 3. *Гражданский кодекс УССР* – Харьков: Юриздат НКЮ УССР, 1925. – 329 с. 4. *Державний архів* Російської Федерації. 5. *Державний архів* Харківської області. 6. *Зібрання узаконень і розпоряджень* робітничо-селянського уряду УСРР. – Харків, 1924 – 1929. 7. *Коммунист: Орган ЦК* и Харьк. окркома КП(б)У. – Харьков, 1923. – 14 ноября. 8. *Сігал Б. В.* До питання про приватний капітал на Україні: стат.-економ. нариси / Б. В. Сігал. – Харків: ЦСУ УСРР, 1929. – 179 с. 9. *Піріг О.* Підприємництво в Україні: від витоків до сьогодення / О. Піріг. – К.: Укрдрук, 2011. – 194 с. 10. *Центральний державний архів* вищих органів влади та управління України. 11. *Шкодін Л.Г.* Приватне підприємство в господарстві України (1921 – 1930) / Л. Г. Шкодін // Вістник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. № 401. – Історія України. – Вип. 2. – Харків, 1998. – С. 216 – 226.

Bibliography (transliterated): 1. *Vavy`n N. G.* Tovyary`shhestvo prostoe, polnoe y` na vere / P. G. Vavy`n, A. Э. Vorms. – Moscow: Pravo y` zhy`zn`, 1924. – 129. 2. *Visti VUCzVK:* Organ VUCzVK. – Kharkiv, 1925 – 1926. 3. *Grazhdansky`j kodeks* USSR – Kharkiv: Yury`zdat NKYu USSR, 1925. – 329. 4. *Derzhavny`j arxiv Rosijs`koyi* Federaciyi. 5. *Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi* oblasti. 6. *Zibrannya uzakonen` i rozporyadzhenn` robitny`cho-selyans`kogo* uryadu USSR. – Kharkiv, 1924 – 1929. 7. *Kommuny`st: Organ CzK y` Har`k. okrcoma* KP(b)U. – Kharkiv, 1923. – 14 noyabrya. 8. *Sigal B. V.* Do py`tannya pro pry`vatny`j kapital na Ukrayini: stat.-ekonom. nary`sy` / B. V. Sigal. – Kharkiv: CzSU USSR, 1929. – 179. 9. *Py`rig O.* Pidpry`yemny`cztvo v Ukrayini: vid vy`tokiv do s`ogodennya / O. Py`rig, D. Chernyak. – Kyiv: Ukrdruk, 2011. – 194. 10. *Central`ny`j derzhavny`j arxiv* vy`shhy`x organiv vlady` ta upravlinnya Ukrayiny`. 11. *Shkodina L.G.* Pry`vatne pidpry`yemstvo v gospodarstvi Ukrayiny` (1921 – 1930) / L. G. Shkodina // Vistny`k XNU im. V. N. Karazina. 401. – Istoriya Ukrayiny`. – Edit. 2. – Kharkiv, 1998. 216 – 226.

Надійшла (received) 11.05.2015 р.

УДК (477) «20»

Приватнопідприємницькі товариства Харкова: виникнення та діяльність в роки непу / Ю. П. Волосник, М. Ю. Онацький // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 38 (1147). – С. 14–23. Бібліогр.: 11 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті аналізуються виникнення та діяльність підприємницьких товариств у Харкові в роки непу. Проаналізовано правову базу приватних товариств та роль держави в регулюванні діяльності товариств різних типів. Досліджено персональний склад фундаторів товариств повних, на вірі, з обмеженою відповідальністю та акціонерних, роль товариств у економічному житті Харкова, а також процес їх ліквідації в період згорання непу.

Ключові слова: неп, приватні підприємства повні, на вірі, з обмеженою відповідальністю, акціонерні.

УДК (477) «20»

Частнопредпринимательские товарищества Харькова: возникновение и деятельность в годы нэпа. Ю. П. Волосник Ю. П., Онацкий // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 38 (1147). – С. 14–23. Бібліогр.: 11 назв. – ISSN 2079-0813.

В статті аналізуються виникнення та діяльність підприємницьких товариств в Харкові в роки нэпа. Проаналізована правова база приватних товариств та роль держави в регулюванні діяльності товариств різних типів. Досліджено персональний склад засновників товариств повних, на вірі, з обмеженою відповідальністю та акціонерних, роль товариств в економічному житті Харкова, а також процес їх ліквідації в період свертывання нэпа.

Ключевые слова: нэп, частные предприятия, полные, на вере, с ограниченной ответственностью, акционерные.

Volosnik Yuriy, Onatskiy Maxim. Public-private partnerships Kharkov: occurrence and activity in the years of the NEP. // Bulletin of NTU «KhPI». Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2015. – № 38 (1147). – P. 14–23. – Bibliogr.: 11. – ISSN 2079-0813.

The article analyzes the emergence and activities of business entities in Kharkiv in the NEP. Analyzed the legal framework of private societies and the role of the state in regulating the activities of companies of different types. Investigated the composition of the founders of the companies full, faith, limited liability and joint stock, the role of societies in the economic life of Kharkov, and the process of their elimination during the collapse of the NEP. As a result of this situation - different types of private companies during the NEP did not manage to achieve their great potential and become one of the important factors of socio - economic development of Kharkiv.

Keywords: new economic policy, private enterprise, full, faith, limited liability company, joint stock.